

Dones i territoris

Taula rodona amb escriptors de la frontera geogràfica, lingüística i simbòlica, celebrada al palau Montcada de Fraga. [p. 7]

Jornades culturals a Sant Esteve de Llitera

'Enclave Cultural', organitzat per l'ajuntament, ha celebrat la vuitena edició amb èxit de públic. [p. 12]

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

Homenatge a Ànchel Conte

El Paraninfo de la Universitat de Saragossa acullí aquest acte organitzat per l'AAL [p. 13]

Català a les escoles d'Aragó

Enguany fa 41 anys de l'inici de les classes de la nostra llengua a les escoles de la Franja. [p. 14]

Mequinensa recupera el seu castell

[p. 7]

Temps
d'escola
20

Sumari

- 2 Cartes dels lectors
- 3 Editorial
 - Vinyetes al vent
- 4 Matarranya
- 6 Baix Cinca
- 8 Llitera
- 10 Entrevista
- 12 Ribagorça
- 13 Aragó
- 15 Catalanofonia
- 16 Cultura
- 17 Tribuna

Imatge coberta: Panoràmica de Mequinensa i el seu castell, ca. 1928-1929 (Arxiu)

TEMPS DE FRANJA 169

Edita:

Iniciativa Cultural de Franja

C. Sagrat Cor, 33. 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21

- Associació Cultural del Matarranya
- Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
- Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès.
redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica: Carles Terès

Consell de redacció:

Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho
Baix Cinca: Rosa Arqué
Llitera: Josep Espluga
Ribagorça: Glòria Francino
Cultura: Hèctor Moret
Entrevistes i Opinió: Carles Terès
Catalanofonia: Hugo Sorolla
Aragó: Màrio Sasot

En aquest número: Luismi Agud, Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Francesc Marco-Palau, Vicent Pallarès, Lluís Rajadell, Sara Salvador, Ramon Sistac, Lluís Trenc.

Suplements:

Styli Locus: Raquel Llop
Temps d'escola: P. Nogués, P. Cucalon

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín
info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellés

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Membre de l'ACPC

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badià. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Mequinensa:** Papeteria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saïd:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papeleria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-rores:** Camins Serret.

Cartes dels lectors

Fronteres i injustícies

Senyor director.

Una felicitació pels dos últims editorials de *Temps de Franja*. El del número dels «25 anys» em va parèixer exemplar, amb una repassada excel·lent del recorregut de la revista i la crida a la continuació de la publicació al servei de les comarques que conformen el que convenim a dir Franja de Ponent —per cert, passem de llarg de la cita del president de la Comunidad.

L'editorial del número 168, «La vigència de noves fronteres», el trobo valent, és una denúncia contundent dels greuges que sofreix la Franja; de fet, al meu entendre, es tracta dels greuges que justifiquen l'existència d'aquest ens inventat que és la Franja de Ponent, sostingut per iniciatives com les que hi ha darrere de *TdeF*.

I ací és on, si m'ho permeteu, jo hi vull ficar l'accent. No són les fronteres, o no només les fronteres; es tracta d'injustícies, la injustícia històrica que hi ha darrere totes les fronteres que presenteu dolorosament a l'editorial: allò que hi dieu de la Sanitat, les relacions amb els mercats catalans, la vergonyosa segregació del bisbat, la desnaturalització del calendari de les festes..., la Llengua! Sí, tot això ens hauria i ha de de moure al clam i a la reivindicació i eixir de l'estat de masoquisme en què ens trobem instal·lats i buscar la manera de superar les injustícies.

Només em sobra de l'últim editorial allò que «el nostre tarannà no és incompatible amb l'Aragó ni amb l'Estat». Què voleu que us diga...

Francesc Ricart
Subscriptor

Immigrants i delinqüents

Vaig créixer en un suburbi de Barcelona on tots érem d'origen immigrant. La primera volta que em van atracar tenia vuit anys i em van fotre les deu pessetes que duia per a comprar el pa. Va ser un xiquet de la meua edat, armat d'un cable amb què em va fuetjar les cames. Fins que en vaig fer 17, em robarien amb intimidació una quinzena de voltes més. Sempre espanyols i consumidors de magre com jo. Quaranta i molts anys més tard, ma filla menuda va viure sola al mateix pis un parell d'anys. Arribava a casa ben de nit i mai ningú la va assaltar per robar-la. El mateix barri, ara amb molta població extracomunitària i de cultures no cristianes.

No sé si era jo que atreia els “quinquis” o si l'alarma que s'ha creat relacionant immigració amb delinqüència és del tot desmesurada. Jo només em guio per allò que he viscut. Fets, no fakes.

Carles Terès
Torredarques

Amb el suport de

A Temps de Franja *volem saber la teua opinió. Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a:*
redaccio@tempsdefranja.org

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21

redaccio@tempsdefranja.org

Recordem a tots els subscriptors de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a
redaccio@tempsdefranja.org
per rebre els butlletins electrònics

Sempre i per tot arreu: no a la guerra

Molta gent té assumit que els conflictes militars formen part de la vida al nostre planeta, perquè diuen que, si busquem, sempre trobarem zones on s'utilitzen les estructures militars per solucionar problemes, a vegades problemes que venen de fa anys i panys. Podríem pensar que és veritat, que la solució als problemes geopolítics només arribarà gràcies a la utilització de la força i del monopoli de la violència. Però, aleshores, hauríem de tenir molt clar que l'esser humà és incapaç de dialogar, negociar, col·laborar o cooperar per trobar solucions. No és el cas.

El que passa és que els beneficis econòmics d'unes poques persones fan que el que pensi la resta del món quedi silenci i enterrat sota tones i tones d'informació manipulada i esbiaixada. Aquesta manipulació condiciona la vida i l'opinió de la majoria dels éssers humans, i fa que creguem que la guerra és inevitable, necessària i fins i tot positiva. Seguint aquesta línia, trobem que l'escalada militar actual es presenta sovint als mitjans de comunicació com un fet gairebé accidental, un pas cap a la democràcia i la pau, quan la realitat és molt diferent. Malauradament, les dades i la Història ens confirmen que l'actual escalada no és un accident, sinó la conseqüència d'anys de tensions, interessos geopolítics i decisions unilaterals. Els bombardejos, les amenaces d'arrasar infraestructures civils i la lògica de la força militar com a únic llenguatge internacional mostren fins a quin punt el dret internacional ha quedat arraconat. És evident que no hi ha res de democràtic en aquesta deriva: hi ha mort, destrucció i una normalització creixent de la violència que sembla passar desapercebuda.

Però allò més inquietant no és només la guerra, sinó el sistema que la sosté. Mentre cauen bombes, els grans interessos econòmics continuen funcionant, perquè el petroli marca el ritme, la indústria armamentista incrementa els seus beneficis i les decisions polítiques

semblen cada vegada menys importants. Així, mirant la realitat, es pot dir que l'ordre mundial no respon tant a principis ni a valors com a interessos econòmics. Les guerres ja no són només qüestions de territori o poder polític; són instruments de negoci i control que afecten la vida de milions de persones.

Des d'Europa, sovint observem tota aquesta situació amb distància, com si res no pogués afectar la nostra societat. Volem tancar els ulls i pensar que les guerres són llunyanes i les seves conseqüències no arribaran mai al nostre sofà de pell. Però en un món globalitzat, tot està connectat i és lògic que un conflicte geopolític com l'actual a Orient Mitjà acabi provocant canvis al nostre dia a dia: problemes al comerç internacional, dificultats per viatjar, preus elevats de l'energia, pèrdua d'inversions i una inseguretat generalitzada que toca també les nostres vides.

Ara bé, la pregunta no és només quins problemes originarà aquest conflicte al nostre territori, sinó què estem disposats a tolerar com a societat. Si acceptem que la llei del més fort substitueixi qualsevol idea de justícia, si normalitzem l'imperialisme i la dominació com a mecanismes inevitables, acabarem assumint que la

guerra és l'únic futur possible.

I potser aquí trobem el perill més gran: acceptar com a inevitables decisions que impliquen la mort de persones innocents. Obrir una ampolla de xampany per la caiguda d'un enemic mentre ignorem les víctimes anònimes que deixa cada atac. No podem convertir-nos simplement en espectadors d'una tragèdia que, encara que llunyana, també ens defineix. Per això cal tenir clar que el no a la guerra és per sempre i per tot arreu, perquè la pau no és només un desig, sinó un compromís actiu amb la vida i la dignitat de totes les persones, sigui quina sigui la seva nacionalitat, cultura o religió.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

La Ruta de les Bassetes a Arenys

// CARLES SANCHO

Un grup de set jóvens, sis d'Arenys de Lledó i un de Vall-de-roures, de 18 anys a 21, interessats en conservar el patrimoni hidràulic de la vila van començar a treballar en un projecte ben singular de recuperar les basses d'aigua distribuïdes per tot el terme municipal. En la restauració també han col·laborat Mare in Rural Jovens Dinamitzadors, a través d'un concurs que van guanyar, Omezma i l'Ajuntament d'Arenys.

El repte inicial va ser restaurar deu basses que amb el pas del temps els seus propietaris havien abandonat i oblidat. Es van netejar, protegir i adequar per a la recollida d'aigua de pluja. Els jóvens van saber explicar la seua iniciativa a la població i molts veïns van ajudar a aconseguir l'objectiu del grup. Així el passat agost, després de mesos de treball, van poder inaugurar i ensenyar a la població, amb molta satisfacció, la «Ruta de les Bassetes». Tothom, veïns i visitants, va poder conèixer i valorar en una caminada, amb gran participació, un patrimoni hidràulic que és una part de la seua història. El recorregut de les deu basses recuperades és de 13 quilòmetres, encara que van presentar un altre itinerari més reduït

Aquarel·la
d'una bassa
CARLES SANCHO

de només 8. Estes construccions de pedra seca, alguna encimentada posteriorment, van ser fetes principalment per la gent que vivia als masos més allunyats de la vila per proveir-se d'aigua durant els mesos més secs havent-la retint durant els més plujosos.

La desaparició dels masovers i la mecanització de l'agricultura va fer que passat el temps ningú els hi prestés gaire atenció. Ara, ja convenientment restaurades, poden tornar a fer la seua funció i ser valorades com a part important de la cultura i l'esforç dels nostres avantpassats. Una interessant ruta per camins rurals, entre pinars, camps d'amelers, vinya i oliveres que pas-

sa pel Pi de les Tres Branques, el Coll de la Creu i el Balcó de l'Algars i dels Ports, una manera saludable de conèixer i estimar el nostre territori. A més, s'han recuperat els noms antics i s'han col·locat cartells identificatius en les antigues construccions de pedra en sec: la bassa d'en Jeroni, d'Arturo, d'en Felipo, d'en Civil, d'en Vidal, Bassot, d'en Pícola, del Llop, de Cuco

i de Ventura. Estes són les 10 restaurades però el grup en té localitzades 27 a tot el terme municipal, a més de 12 pous i 8 fonts.

Al voltant de la «Ruta de les Bassetes» el mateix grup de jóvens van organitzar un concurs de relats sobre les construccions hídriques del terme d'Arenys que va tindre molt bona acollida i recopilaren gran quantitat d'informació que posteriorment van incloure en un llibre en format de paper i també digital. Una vila del Matarranya de només 181 habitants, segons el cens del 2025, però amb una gran vitalitat cultural i cohesió social com es pot comprovar en el projecte dinamitzador dels jóvens de la vila

ESPARPILLANT PARAULES

Gràcies, Matarranya // Roberto Albiac

Lo 2019 estrenava «Esparpillant paraules» anunciant que començava un projecte aigües amunt del meu riu, conscient que aquella etapa trentanyera, iniciada filològicament a València, tindria com a motivació principal la meua llengua: 3 cursos de formació universitària, 4 estius de treball de camp, 3 anys redactant. Entre comentaris que qüestionaven si tenia el seny complit: «8 mesos cremant un depòsit setmanal sense cap beca?», «en 2 carreres i encara vols pagar 7 matrícules més?», «renunciaràs a la mitat de la nòmina per escriure un treball?». 7 anys maratonians en què l'últim i el primer dia a les aules empalmaven, sense pausa, en 2 mesos estivals de dedicació exclusiva. Jornades d'aixecar-me a primera hora a Favara, matins a una punta de la comarca escrivint 3 hores en una llibreta, dinar de tàper a la porta d'una ermita, vesprades de 3 hores més de llibreta en gravacions a l'altra punta de la comarca i vespres organitzant un similar dia següent. 7 anys exercint, al mateix temps, de docent, d'investigador i de llaurador (durant les campanyes familiars d'armetlla i d'oliva),

plegant de teclejar a mitjanit. Un total de 600 pàgines de llibreta escrites a mà, 325 hores d'àudios, 1446 mapes dialectals i casi 1300 pàgines de Word ja lliurades a la Universitat de Saragossa, pendants de defensa.

No sé com acabarà esta aventura però sols sé que tinc molt a agrair: gràcies als intermediaris per localitzar les persones idònies dels seus municipis, a les 54 famílies matarranyenques que m'han obert les portes de ca seua i, sobretot, a cada informant en qui he compartit 6 hores fascinants. Sic un privilegiat d'haver pogut recopilar tanta saviesa de la nostra gent gran; accedir en primera persona a tantíssima cultura; dirar escrites, compilades, analitzades, comparades i dignificades per a la posteritat les seues paraules, en tota la meua passió i el meu orgull per esta forma de ser i de parlar que mos definix. L'únic que demano és que siguen los pares los que díxon en herència als sagals del Matarranya este patrimoni lingüístic incomparable i que no hagen de recórrer a esta tesi per a saber com xarraven al seu poble los seus iaïos.

Amadeu Civera al museu Joan Cabré

// CARLES SANCHO

Del març al juny exposa, al Museu Joan Cabré de Calaceit, el pintor calaceità Amadeu Civera, nascut a Sagunt (País Valencià). Format des de ben jove en el món del grafiti ara presenta la seua obra *Geometria i pulsio* utilitzant l'acrílic sobre llenç en una vintena llarga de treballs de la mostra. Cubs i volums geomètrics són la base de transparències i línies que trenquen i superen els límits és «Arquitectura del gest». Superposició de capes de color pròpia de la pintura de carrer. En l'exposició ordena una sèrie que titula «Herència del grafiti» un homenatge de Civera a la seua formació artística que reivindica i assumeix com a pròpia. «És a través d'aquest diàleg on la geometria deixa de ser una forma rígida per transformar-se en un organisme viu» s'argumenta en la presentació de l'obra. A més, Civera és l'autor d'un gran mural «Contra la violència de gènere», pintat el 2021, a la piscina municipal de la Vall del Tormo i també dels dibuixos del llibre

de *Jocs tradicionals al Matarranya per a xiquets i xiquetes* (2009) editat per la Comarca del Matarranya. Un goig que el Museu Joan Cabré acullga una exposició d'un artista matarranyenc i calaceità que és la funció original de l'espai expositiu i esperem la presència de molts més creadors del nostre territori. El Museu Joan Cabré, a més, compta amb les exposicions permanents d'arqueologia dedicada a Cabré i d'etnologia matarranyenca. Calaceit compta amb una gran vitalitat cultural i és una població que atrau

Una sala de l'exposició i cartell C.S.

a gran nombre de visitants i que necessita diversificar la seua oferta turística.

El passat 12 de març es va inaugurar la mostra a la qual hi van assistir l'autor de l'exposició Amadeu Civera, l'alcalde de la vila Juan Miguel Monclús i el regidor de cultura Isel Monclús, l'alcalde de Queretes i president de la Comarca del Matarranya Fernando Camps; el director del Museu, Eloi Rubio i el responsable del Servei d'Arxius, Museus i Biblioteques del Govern d'Aragó, Fernando Sarriá.

La Creu del Llop de la Mangranera

// C. S.

«Lo meu rebisiaio Fermin Bondia Anglés —explica José Bondia Ferrer— que va naixer a la Portellada el 1849, mos contave que un mosso de la Freixneda que festejave a Fórnols, on hi anave moltes vegades perquè les viles estaven molt prop, a unes tres hores caminant, en una d'estes visites es va allargar molt i el jove que no tornave a casa. Alguns membres de la família, preocupats per la tardança, van decidir recórrer el camí que fee el mosso a casa de la seua nòvia per vore si el veïen. A la partida de la Mangranera, entre les dos viles i la Portellada, van trobar els restes de la roba i les sabates que portave el dia de la desaparició del freixnedenc. Els buscadors van pensar que se l'havien menjat els llops que freqüentaven aquells indrets apartats de les viles.

A partir d'este luctuós fet la gent ho anave explicant i molts pastors

del territori ja no volien pasturar les seues raberes per la partida de la Mangranera perquè, segons contaven, hi freqüentaven molts llops i tenien por d'un atac d'aquells animals i que els mataren a ells i també les seues ovelles i cabres del bestiar.

Este passat 4 d'abril, la Penya Lo Rostoll i l'ajuntament de la

Un moment de l'acte SEBASTIÀ BACARDIT

Portellada, per recordar el fet de la mort del mosso, han col·locat una creu tallada de fusta d'olivera, obra d'Antonio Bel Bel, *Diego*, amb la inscripció: «Creu del Llop, any 1835». A la partida de la Mangranera, a la Culla del Serraller.

Aquí ens ve a la memòria que una altra Creu del Llop la tenim al terme de Pena-roja que també recorda la mort del pastoret Antonio Arrufat al pinar de la Vinyassa, a qui Desideri Lombarte li va dedicat un emotiu poema titulat «La creu del llop», un dels primers textos escrits per l'amic pena-rogi, recollit en el seu poemari *Romanços de foc i poemes de vida i mort* (1987).

...Una creu de fusta de ginebre,
molt a prop del camí,
recordave als caminants com ere
la vida dels antics i lo que van patir.
(1981)

La paraula al límit: dones i territori

// SARA SALVADOR

A la frontera —geogràfica, lingüística i també simbòlica— la paraula rep una densitat especial. Així es va fer evident a la taula redona celebrada el passat dissabte 21 de març —dia de la poesia—, dirigida per l'Ana Barrafon, creadora i coordinadora de grups de lectura i bibliotecària del Palau Montcada, on es va celebrar aquest acte organitzat per l'Institut d'Estudis del Baix Cinca.

Aquesta taula va ser protagonitzada per Susanna Barquín (Fraga, Baix Cinca, 1966), Teresa Ibars (Aitona, Segrià, 1962), Mercè Ibarz (Saidí, Baix Cinca, 1954) i Anna Sàez (La Granja d'Escarp, Segrià, 1969). Escriutores, historiadores i periodistes, però en comú totes elles veus vinculades, d'una manera o d'altra, a la ribera del Cinca.

La trobada es va establir com una conversa tranquil·la però reveladora quan la moderadora va obrir el debat amb «la literatura de dones». No com una etiqueta tancada, sinó com una experiència travessada pel cos, el temps i la memòria. Escriure, van coincidir, és també una manera de posicionar-se: de dir des d'on s'observa i des d'on es descriu el món. Per tant, efectivament, la seva escriptura és de dones, perquè és el que són: dones, amb un origen, ca-

dascuna des de la seva pròpia edat i les seves experiències. I és que d'això també se'n va parlar. Del transcurs del temps, dels anys, i d'escriure des de la memòria i la nostàlgia. I aquí citaré l'aportació de la Mercè Ibarz que diu «L'escriptura, la literatura són memòria. S'escriu des de la memòria. L'escriptura sorgeix per fixar el temps».

Un dels eixos que més va ressonar als assistents va ser el de la frontera. Viure entre Aragó i Catalunya no només implica una convivència de llengües, sinó també una identitat permeable —oberta a la influència de l'entorn— en constant diàleg. Les escriptores van reivindicar aquesta condició fronterera com un espai fèrtil, lluny dels margens imposats «com quan el riu era el que manava» (Ana Barrafon). Un lloc des del qual l'escriptura es torna més conscient, més rica i, a vegades, més lliure. Arran d'això, va aparèixer la llengua, no com a barrera, sinó com a territori compartit (la llengua pròpia) i com a descobriment (el català normatiu). Escriure des

S. Barquín, A. Barrafon, M. Ibarz, T. Ibars i A. Sàez a la taula redona
RAMON MESALLES

de la llengua pròpia les apropa als matisos culturals i afectius de casa, però també és important alabar la norma, va dir la Susanna Barquín, doncs «la norma ens permet anar contra la norma».

Al llarg de la trobada no hi van haver grans proclamacions sinó, una suma de reflexions, de pensaments, de silencis compartits «el parlar és plata, però el callar és or» (Teresa Ibars), que convidaven a repensar.

A la fi, va quedar flotant en l'ambient una certesa subtil però poderosa: que escriure des del límit, des de la frontera, no és una carència, sinó una forma privilegiada de mirar. I que en aqueixa mirada, la literatura troba noves maneres de ser escrita.

U12

Ordet & Sirat // Esteve Betrià

L'altre dia —sense anar més lluny—, mentre veia la darrera pel·lícula, de colors crus, del director gallec Óliver Laxe *Sirât* (2025) no vaig saber deixar de pensar en un altre film —de brillant blanc i negre— d'escassa normativitat estrenat just fa setanta anys: *Ordet* (1955) del director danès Carl Theodor Dreyer.

Així, no només l'estilitzada espiritualitat que impregnen en profunditat tots dos films em va fer relacionar una obra cinematogràfica amb l'altra sinó també la recerca d'un pare per la seva descendència; tot plegat emmarcat sempre per una lluminositat feridora detallada per uns paisatges estridents, aspres i en tots dos casos clarament desoladors. Tanmateix allò que aparentment em va fer relacionar una pel·lícula amb l'altra és el tractament, gairebé oníric i plàstic —molt més en *Ordet* que no pas en *Sirât*— que trobem en les imatges dominants de tots dos films.

Però vet ací una important diferència narrativa: si bé en

Ordet el patriarca i la família protagonista —Borgen— gairebé no es mouen de l'àmbit de la granja familiar que els acull —Borgensgård—, en *Sirât* el protagonista destacat és un contemporani pare occidental que es manifesta en un viatge gairebé èpic i dramàtic pel Marroc actual amb la idea fixa de retrobar la filla seduïda per la societat alternativa.

Ara pot semblar difícil saber relacionar dues obres si no fos per la indiferència d'un galifardeu passat d'anys i patiments existencials. En fi, entenc que es tracta de dos films prou enlluernadors i, com ara es diu, de difícil assumpció.

No voldria acabar aquesta breu reflexió sense fer esment a l'espera de les raves que, generalment a la primavera o a l'estiu, impregnen sovint la ruralia d'alguns dels tèrmens municipals dels nostres pobles i viles.

Aquest maití, del 16 de març dono per enllestit aquest escrit: a *Sirât* no li han atorgat cap Oscar de l'americana Acadèmia de les Arts i les Ciències Cinematogràfiques en l'edició 2026.

L'Ajuntament de Mequinensa compra el castell a Endesa

// REDACCIÓ

El dia 26 de març de 2026 l'Ajuntament de Mequinensa va tancar la compra del castell de la localitat a la Fundació Endesa. L'acte de formalització de la compra-venda va reunir representants institucionals i del teixit associatiu que van ser testimonis d'un moment històric.

L'alcalde, Antonio Sanjuán, va destacar que es tractava d'un "somni compartit per generacions" que es feia realitat, i va posar en relleu el compromís del consistori per conservar, dinamitzar i projectar el castell com a motor de desenvolupament.

Amb una inversió de 1,9 milions d'euros, l'operació s'emmarca en una estratègia més àmplia orientada a impulsar un model de turisme de qualitat, capaç de generar noves oportunitats econòmiques i laborals. Des de l'Ajuntament, volen que el castell esdevingui un eix dinamitzador que complementi sectors tradicionals com la pesca i afavoreixi activitats vinculades a la cultura, el comerç i la restauració, amb impacte també en municipis de l'entorn.

Dos moments de l'acte
AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

A més, la nova titularitat pública garantirà un ús social i cultural més ampli de l'espai, amb mesures immediates com l'ampliació d'horaris de visita i, a mitjà termini, el

desenvolupament d'un Pla Director amb el suport d'altres institucions. Tot plegat permetrà consolidar Mequinensa com un referent turístic a l'Aragó, aprofitant també l'entorn privilegiat de l'Aiguabarreig, on conflueixen els rius Ebre, Segre i Cinca.

Cal recordar que el castell, d'origen musulmà i ampliat en època medieval per la família Montcada, ha estat testimoni de nombrosos episodis històrics rellevants, com el setge napoleònic de 1810 o la Guerra Civil espanyola. Aquesta riquesa patrimonial reforça encara més el seu potencial com a recurs turístic i educatiu.

Amb aquest pas, el Castell de Mequinensa no només recupera el seu caràcter públic, sinó

que es projecta com una peça clau per al futur de la localitat, contribuint a la dinamització econòmica i a la fixació de població, especialment entre els joves.

ENTRE DOS AIGÜES

Salut! // Marina d'Algars

Començar la columna dient que vivim en un món dominat per l'ansietat és obvi. No em refereixo a l'ansietat vital de l'ésser humà: sentit de la vida, malalties... la mort. No, a l'ansietat que se t'apodera quan has de resoldre un cúmul de gestions vinculades a la quotidianitat. El calvari comença quan hi ha una avaria a la caldera de la calefacció. Truques al tècnic, ve, revisa, no resol el problema, et diu que és la companyia del gas la responsable. Truques a la companyia del gas, li expliques, i et diu que és la distribuïdora del gas, truques a la distribuïdora, ve un tècnic, ho revisa tot, et diu que és un problema que ha de resoldre un fontaner... Cada visita, a pagar. Al rebut de la companyia elèctrica hi ha un concepte sobre ampliació de potència que tu no has sol·licitat, vols eliminar-lo de la factura. Truques al departament d'atenció al client, et diuen que correspon al servei tècnic, truques al servei tècnic, et diu que

és d'administració... Al mateix temps, un intrús ha intentat entrar en el teu compte bancari al mòbil, s'ha bloquejat el sistema. Truques a l'entitat bancària, et diuen que has de parlar amb el teu assessor personal, truques a l'assessor personal i una màquina et diu que has de sol·licitar hora, truques a tots els números que trobes a Internet sobre l'entitat, finalment una persona que viu a Hawaii et va dirigint la maniobra per a resoldre el problema. No funciona. Finalment, elimines l'aplicació i la tornes a instal·lar. No funciona. Busques la botiga del xinès que t'ha recomanat la veïna. Hi ha cua. No pots deixar el mòbil perquè estàs pendent de la trucada de l'empresa del gas, del tècnic de la caldera, del fontaner, de la companyia elèctrica i de la banca digital. Mentre esperes torn agafes el llibre de la bossa de mà: *Vida contemplativa*, Byung-Chul Han, el mires i somrius. Salut!

Extenses jornades culturals a Sant Esteve

// LLUÍS TRENC

L'*Enclave Cultural* és un cicle d'activitats culturals organitzat per l'Ajuntament de Sant Esteve de Llitera. Enguany s'ha fet la vuitena edició, amb una gran varietat d'actes i un notable èxit de participació. Són unes jornades culturals atípiques per la seua durada i intensitat, que han abastat pràcticament tot el mes de març, a acte diari. Van començar el dia 7 amb la inauguració d'una exposició i van acabar el 28 de març amb una fira d'artesanía i alimentació. Un programa digne d'una capital, però fet per un poble de 672 habitants. Té mèrit.

Per a descriure-ho de manera sintètica, direm que enguany s'han programat quatre conferències, una del pintor Fernando Alvira sobre el bicentenari de Goya, una de l'astrònom Ricardo Laviña sobre mitologia i constel·lacions, una altra de la historiadora Silvia Isábal sobre els conflictes socials derivats de la rivalitat entre dues famílies locals (els Barber i els Salas) durant els segles XVIII i XIX, i una altra del fotògraf Joaquín Murillo sobre les esglésies romàniques existents a la Llitera. Esta última en el marc de l'exposició sobre el tema organitzada per l'associació Litera Full-Frame que, com ja vam ressenyar en un article previ, va rotant per diferents municipis lliterans.

El cicle de l'*Enclave Cultural* va permetre veure també una exposició dedicada al naturalista Félix de Azara. Nascut a Barbuñales (Somontano) el 1742, l'home va fer carrera militar fins que va esdevenir naturalista per accident, quan el 1781 va ser anomenat cap d'una delegació per a marcar els límits fronterers entre les colònies portugueses i espanyoles, entre els rius Paranà i Paraguai. La comissió portuguesa que havia de fer de contrapart no s'hi va presentar i Azara va matar el temps cartografiant el territori i prenent notes de tot tipus d'animals que trobava, molt exòtics per a qualsevol europeu de l'època. La missió només havia de durar uns mesos, però Azara s'hi va quedar vint anys. Els seus estudis

Exposició
de Félix de
Azara
PEP ESPLUGA

van inspirar moltes obres científiques posteriors, en particular la de Charles Darwin, que el cita diverses vegades a l'*Origen de les Espècies*.

Els actes musicals tampoc no hi van faltar, com l'espectacle

Paricio, ànima dels Titiriteros de Binéfar, fins al taller d'escriptura creativa impartit per Daniel Tejero i Roberto Malo, passant per diversos conta-contes per infants i per adults. A més, el dissabte 14 de

Representació
del grup Talía
Teatro
PEP ESPLUGA

de guitarra i percussió de Gloria Geberovich i Elena Arnaldos, o els concerts dels Indeseables (rock tamarità), Bellera o Chela i Gabriela (aquests darrers en el marc de la fira d'artesanía). Hi va haver també diversos actes literaris, com la presentació del llibre 'Juegos y recursos de un titiritero', de Paco

març, es va representar amb gran èxit una original versió de l'obra de teatre 'La Cena de los Idiotas' per part de la companyia Talía Teatro, de Montsó, que va omplir de gom a gom el local social.

Les activitats culinàries hi van tenir el seu lloc, amb un concurs de cuina de 'Perolada', un tast i mari-

datge de cerveses artesanes, a càrrec d'Espina de Ferro (cervesers de l'Anoia), i una activitat d'elaboració i tast de 'coqueta' (que en altres llocs de la Llitera anomenem 'pataca'). En definitiva, cal reconèixer que l'ajuntament de Sant Esteve s'ha pres la cultura molt seriosament i s'ha proposat compartir-la i fer-la arribar a tothom.

Sant Esteve
de Llitera
PEP ESPLUGA

La memòria del Cafè Juanet, reivindicada en una novel·la

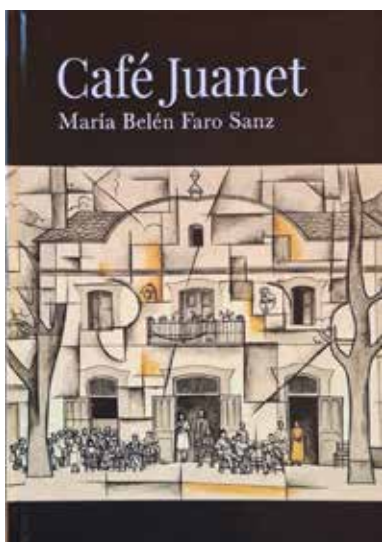
// PEP ESPLUGA

Durant gairebé cent anys, el Cafè Juanet va ser el centre neuràlgic de la vida social de Tamarit de Llitera i de la comarca en general. Situat al mig del passeig de l'Hortàs, principal via de la població, el Cafè Juanet era el punt de trobada al que tothom acudia, el lloc ideal per a passar el temps, prenent un mixet o tastant els seus famosos calamaris a la romana.

Era un local ampli, amb una llarga barra poligonal i una extensa terrassa que donava al passeig, a la part del darrera tenia una pista amb llotges en la que s'hi celebraven concerts i balls per les festes, i durant els 70 i 80, entremig comptava amb un espai d'esbarjo amb música i llums de colors (una "boite", en deien) que solia ocupar el jovent. El seu tancament l'any 2018 va deixar un enorme forat a la trama urbana i social del poble, ja que formava part de la identitat local. Després de quatre generacions, el Cafè Juanet va tancar portes.

Per això, no és d'estranyar que el passat dissabte 4 d'abril, a les sis de la tarda, s'omplís de gom a gom per assistir a la presentació del llibre 'Cafè Juanet', escrit per Maria Belén Faro Sanz. Era la primera vegada que s'obria al públic des que va tancar i l'autora era de la casa, descendent directa de la família fundadora. Ella mateixa, durant la presentació, va recordar com, en la seua joventut, abans de marxar a Barcelona, hi havia hagut de servir multitud de cafès, àpats, begudes i vermut.

L'acte el va conduir Mª Carmen Soler, de la llibreria Calarión, tot

Coberta del llibre

Maria Belén Faro Sanz, autora del llibre
PEP ESPLUGA

propiciant una conversa distesa amb l'autora en la que van desgranar nombroses anècdotes i van rememorar coneguts personatges locals, que els assistents van agrair i aplaudir. L'autora va aclarir que el llibre no és un anecdotari del Cafè Juanet, ni s'hi desvela la recepta dels seus famosos calamaris (ací el públic va sospirar amb certa decepció), sinó que és

la història novel·lada del seu reiaio.

Juanet Sanz Roy, nascut el 1875 a Tamarit, va haver de marxar a fer fortuna a Barcelona per tal d'aconseguir casar-se amb la seua noia, Salvadora Vidal. Després d'una sèrie de peripècies, cap al tombant de

ons i caràcter, tot destacant el seu empoderament en la vida pública, poc habitual a l'època, capaç de posar a ratlla els homes del bar en les timbes de pòquer i de botifarra que s'organitzaven al local.

La narració del llibre finalitza amb a l'arribada de la guerra civil, esdeveniment que va trastocar tots els equilibris locals. Juanet Sanz va morir uns anys més tard, cap a meitat dels anys 50. A instàncies del públic, l'autora va fer un repàs també de les generacions posteriors, més conegudes pels assistents, que van portar la flama del Cafè Juanet fins als nostres dies.

Parlant de flames, cal dir que l'any 1960 el Cafè va patir un incendi que el va cremar de dalt a baix, però el van reconstruir i van tirar endavant. Als anys 70, la família va obrir una discoteca a l'altra banda del passeig de l'Hortàs, la Belmark's (durant els 80 reba-

tejada com Studio 81), que va es va convertir també en un important focus d'atracció del jovent de la zona, i que tenia com a logo una càpsula espacial amb quatre gats a dins, rememorant aquell primer local inspirat en les avantguardes barcelonines.

El llibre és un exercici literari fet

en castellà, però que conté nombroses paraules locals. L'autora va dir que estava intentant fer-ne una traducció al català que en mantinga els trets dialectals propis de Tamarit. Maria Belén Faro Sanz ha escrit un llibre que es llegeix amb gust, que no només serveix per a recuperar les seues memòries familiars, sinó també les de la vida social de Tamarit i de la comarca de la Llitera. Tant de bo el Cafè es reobris. Però, mentre això no passe, ara tenim l'oportunitat de rememorar-lo literàriament.

DAVID ALEGRE, HISTORIADOR

«La por va posar en marxa les massacres de la Guerra Civil a Saragossa»

// LLUÍS RAJADELL

L'historiador David Alegre (Terol, 1988) dedica el seu darrer llibre, *Botxins del 36*, a un aspecte poc conegut de la Guerra Civil: els planificadors i executors de la repressió feixista a Saragossa. I anuncia una altra entrega sobre els victimaris a la resta d'Aragó.

Per què dedica el seu darrer llibre, *Botxins del 36*, als executors de la repressió franquista a Saragossa durant la Guerra Civil?

L'autoria dels assassinats de l'estiu de 1936 estava en una mena de boira, quan és una part molt important del fresc del 36. Cal entendre les raons, la lògica i les motivacions de les persones que van destruir vides humanes indefenses. Quan hi ha un procés judicial el primer que es fa és buscar els culpables i intentar entendre la seva lògica i el seu *modus operandi*, perquè això dona reparació i justícia. Des del punt de vista històric, una part essencial com és la dels perpetradors ha d'estar present. Necessitem entendre'ls, qui van ser, com es van organitzar i què buscaven perquè això és anar al moll de l'os de la història d'Espanya. Era una mancança que clamava al cel.

Per què no s'ha tractat aquest aspecte 40 anys després de la mort de Franco?

Hi ha casos parcials, com el de Fernando Ruiz amb el famós documental *Rocío* de 1980, on va mostrar els responsables de les matances d'Almonte (Huelva) i que va ser el primer documental segrestat per l'estat espanyol durant la transició. Cada vegada que algú intentava abordar esta temàtica queia sobre ell tot l'aparell judicial de l'estat.

I per què ara sí que es pot fer este treball?

Hi ha dos factors importants. Un, l'accés a fons documentals que als anys 90 no era fàcil. Alguns fons estaven 'capats' per la Llei de Secrets

Oficials de 1961, que encara estava vigent. I també ha pesat un menyspreu sistemàtic en la historiografia per tot el que fes olor a militar. A més, hi havia una prioritat humanitària i ètica de reivindicar i reconstruir la vida de les víctimes. Però si no entenem qui eren els perpetradors, s'acaba caient en explicacions genèriques o metafòriques, com la folia col·lectiva.

Alguna vegada ha comentat que els executors eren una mena de personatges mitològics dels que només es coneixien uns pseudònims boirosos.

Els testimonis han sentit la por en el moll dels ossos. I crec que hi ha hagut una voluntat de no exposar els descendents dels executors. És una lectura errònia perquè jo no soc responsable del que ha fet el meu pare. Els descendents dels perpetradors en alguns casos han fet vides diametralment oposades a la trajectòria i als valors polítics dels seus avantpassats. Els fets que van cometre aquestes persones van transformar radicalment la vida de comunitats senceres i per descomptat de les víctimes i les seves famílies. Van ser fets públics o semipúblics i, per tant, són un objecte legítim d'estudi. Els propis perpetradors i les narratives franquistes van ser molt hàbils durant dècades per borrar la petjada dels seus fets i van reelaborar les seves biografies. En molts casos van poder presentar-se com a persones d'èxit fetes a sí mateixes. És el cas del *Calamocha*, un assassí en la guerra a Terol i un torturador en la postguerra, que acaba sent un gran estraperlista i després fa una trajectòria com a contractista d'obres públiques. Construeix una imatge de respectabilitat social.

David Alegre, amb el seu llibre 'Botxins del 36'
JAVIER CEBOLLADA

Pensa investigar també la violència franquista al medi rural aragonès?

Jo en principi escrivia un llibre sobre el que va passar a Terol, però vaig veure que havia de començar el treball per Saragossa, perquè totes les decisions es prenen allí. Però, sí, tinc la idea de dedicar un llibre als repressors de la resta d'Aragó, i està molt avançat.

Cabria una altra entrega sobre repressió republicana?

Més endavant, igual, però se m'escapa un poc de l'àmbit d'especialització, en el sentit que les esquerres són un altre món, com funcionen, com s'organitzen... Amb l'entrada dels republicans a Terol durant la Guerra Civil, té lloc una onada de violència que acaba amb la vida de més de cent persones. Aquesta part de la violència republicana la tractaré en el llibre sobre la repressió feixista a l'Aragó rural, perquè la repressió republicana és una reacció a la que han aplicat prèviament els franquistes.

Com reaccionen els parents d'aquests executors franquistes al conèixer el paper que van jugar els seus avantpassats?

Al començament és com entrar a les palpentes. T'interessa parlar d'aquesta persona X sense dir-li per quines raons, però deixant

caure que el tema pot ser greu. És un tanteig per a veure quina imatge o visió té del seu avantpassat. A mi m'era molt important donar l'oportunitat que pogueren donar el perfil humà per apropar-me a les múltiples dimensions que té un ésser humà, inclús un assassí.

Van mostrar-se col·laboradores?

Experiències n'he tingut moltíssimes. Els perpetradors van tenir la possibilitat de reelaborar les seves històries, sobretot davant la segona generació, de presentar-se amagant tota aquesta part fosca del seu passat. Un nebot de l'*Estanquero*, un destacat executor de Terol, em va dir que no tenia ni punyetera idea del que li contava i que no podia seguir endavant. No és l'única persona amb la qual m'ha passat això. És comprensible. Però al final penses que si tu protegeixes els descendents, que no tenen culpa de res, però menys culpa tenien aquells que van matar. Seria com donar una altra victòria als perpetradors.

Quin seria el retrat robot de l'executor de la repressió a la Saragossa del 36?

Si parlem de les persones que mataben a peu de fossa, el perfil sociològic està molt clar: de classe popular molt humil, abunden els immigrants de l'agro aragonès i de províncies veïnes, com Guadalajara i Sòria. Hi ha molta gent que es busca la vida, amb una alfabetització molt feble. Són xavals, joves que amb prou feines arriben als 30 i que busquen accés a la vida adulta, reconeixement públic, ascens social, les engrunes del saqueig de les víctimes, accés als cosos policials, notorietat i sentir-se per una vegada que estan en el bloc de poder, que són el poder.

I per damunt, en la direcció d'aquesta colla de joves, qui està?

Són oficials d'estat major, però que, en alguns casos, estan amb excèdències i es dediquen al món dels negocis. Quan arriba el cop d'estat porten trajectòries molt llargues en diferents sectors econòmics i tenen carreres d'èxit. Són el cervell de l'organització del cop d'estat i després també de la violència. Persones com el capità Santiago

Tena, que funda i desenvolupa des de Saragossa el que acaba sent la Delegació Nacional d'Informació i Investigació de Falange, que serà decisiva en els anys 40 a efectes repressius. En general, són gent que ja està en la maduresa, entre els 40 i els 50 anys. Per sota, hi ha uns equips de coordinadors de grau mitjà, que solen ser tinents o capitans de la Guàrdia Civil.

Molts d'ells han passat per Àfrica.

En la coordinació de la violència per part de la Guàrdia Civil, tots els responsables són africanistes. Han passat primer per les forces de xoc del l'exercit d'Àfrica i després s'acullen a la possibilitat d'ingressar a la Guàrdia Civil conservant el grau i el sou i, a més, és més fàcil continuar progressant. Els responsables d'articular i organitzar la violència arran de terra a l'Aragó rural són guàrdies civils que han passat per l'últim cicle de guerra de l'Alhucemas.

Després d'analitzar les persones executores i les conseqüències dels seus actes, per què creu que es va desfermar tanta violència a l'Aragó feixista de 1936?

Jo crec que el que més està agraïent del llibre és l'explicació que dona a aquesta qüestió, perquè és un nou paradigma que trenca una mica en el cànon historiogràfic dels últims 40 anys. Reivindiquem el treball en nous fons documentals que han estat ignorats per la tradició historiogràfica fins ara, però que ens estan explicant per què acaba sent possible una violència sistemàtica contra la població civil en les zones colpistes en l'estiu i la tardor del 36.

Quina explicació té?

Hi ha una predisposició a la utilització de la violència, que és part del codi genètic o de la cultura militar dels africanistes i de totes les organitzacions de seguretat. Però la violència no està planificada prèviament en l'escala que acaba tenint. Els colpistes no s'haurien posat a matar al tort i al dret si haguessin aconseguit dominar la situació de primeres.

Què desencadena les massacres?

La resistència d'àmplies capes de

la societat espanyola i la voluntat de les institucions i dels dirigents republicans de resistir davant del cop d'estat obre una finestra d'oportunitat per a posar en marxa una violència indiscriminada. És una violència improvisada que respon a una situació que els colpistes viuen com crítica, que és la sensació d'estar perdent el control, que estan fracassant i s'està obrint una situació de guerra general de durada incerta. Llavors, la prioritat ha de ser sostenir els fronts, que són molt febles, i el d'Aragó és un front autosostingut, que no té cap tipus de suport extern perquè la major part de l'esforç va dirigit a l'avanç sobre Madrid des del sud. A Aragó estan fent la guerra amb allò que tenen, que no és gran cosa. Hi ha una sensació de vulnerabilitat i el primer és sostenir la línia i evitar que des de l'esquena se'ls pugui apunyalar. Tenen la sensació que és possible un col·lapse de la rereguarda colpista a Aragó, sobretot a Saragossa, perquè consideren, en la seva visió, que els enemics estan esperant l'ocasió propícia per aixecar-se en armes i connectar amb les columnes que venen de Catalunya en el cas de Saragossa i del País Valencià en el cas de Terol. I llavors posen en marxa les massacres. Si no entenem la seva lògica, estarem perduts, perquè no estarem entenent res. A més, a la doctrina militar, no d'Espanya sinó de qualsevol país occidental, la violència és una eina considerada útil i necessària en situacions d'inferioritat i per tant és una manera de restablir l'autoritat, l'ordre i el prestigi, tal com havien fet abans al Marroc. És una lògica militar de guerra total. Els que donen el cop d'estat són militars i la direcció d'esta política executora és militar, no d'esponatnis ni falangistes.

Es una política sistemàtica?

I, a sobre, amagant-la per garantir l'ocultació, perquè són conscients que estan cometent crims de masses que ataquen el dret humanitari. Però el que ells consideren enemics, nosaltres ho veiem com persones indefenses. Des d'una perspectiva ètica i moral, no tenen cap ni peus, són assassins.

101 propostes a la Serra del Montsec

// GLÒRIA FRANCINO PINASA

La immensa Serra del Montsec, que s'estén més de 45 km. com una columna vertebral de pedra calcària pel Prepirineu, ocupa territori a les comarques lleidatanes de la Noguera, del Pallars Jussà i a la província d'Osca, de la Baixa Ribagorça o Ribagorça Oriental i una mica de la Llitera. El Montsec té moltes fesomies geogràfiques, a quina més espectacular, depèn d'on es miri; a la part catalana està banyada per les aigües del Segre i de la Noguera Pallaresa, i a la part aragonesa, pel Noguera Ribagorçana, i per això s'anomena de tres maneres diferents, d'orient a occident, el Montsec de Rúbies, d'Ares i de l'Estall.

Quin escunç es va donar perquè dos barcelonins, David Chacobo, llicenciat en Humanitats, i Cristina Papell, llicenciada en Pedagogia, s'inspirassin en el Montsec per escriure *Serra del Montsec. 101 Propostes*? Doncs, una noia d'Alòs de Balaguer va convidar el David a conèixer el seu poble i els paratges dels voltants, així és com David es va enamorar d'una part del Montsec. Més endavant va invitar la Cristina, la seua parella, a anar d'excursió a la Pertusa, i també en va quedar encantada. Poc a poc van recorrent el Montsec i escriuen les seues experiències a la web serradeltmontsec.cat, on publiquen notícies sobre aquest ampli espai. Aquestes eixides a la natura els van donar a conèixer la Ribagorça aragonesa, on resideixen part de l'any i treballen telemàticament.

Gerard Costa, de Balaguer, i de l'editorial Efadós, coneixia els articles de Chacobo i Papell i els insta a escriure aquest llibre, publicat l'any 2024, i va rebre el Premi César August Torras a la Fira de la Muntanya de Vic 2024, pel seu interès en la cultura, la llengua, el patrimoni, els seus parcs geològics, espais de protecció de fauna i flora, miradors naturals, la gastronomia... El llibre ha estat presentat amb èxit a llocs

com Àger, Areny, Artesa de Segre, Benavarri, Lleida, Mataró, Pont de Montanyana, Tremp...

Els autors comenten que no és un típic llibre turístic i no hi pot eixir tot, on han tractat temes diversos de les tres zones del Montsec i han aconseguit seduir els lectors amb les seues narracions i descripcions, acompanyades d'excel·lents fotografies.

El Montsec del Noguera Ribagorçana és la part més xica, i no obstant, es veu ben representada. El Montsec no és només l'espadat congost de Mont-rebei o les passarel·les de Montfalcó, que també!, espais que s'han popularitzat gràcies als mitjans de comunicació. El Montsec són els despoblats com Fet, Fals, l'Estall i els pobles xics disseminats entre o als peus de la serra, les ermites com la del Congost, la de Santa Quitèria i Sant Bonifaci de Montfalcó, gairebé enfront de la de la Mare de Déu de la Pertusa a Corçà, a l'altre costat, al Montsec d'Ares, ambdues damunt una roca i de difícil accés. La morfologia geològica dona una estructura original i majestuosa a tota la serra com són les Roques de la Vila de Finestres, davant del pantà de Canelles.

Els castells, testimonis del passat medieval, marquen punts defensius dins de la comarca, com el de Benavarri, residència dels comtes ribagorçans, o la torre de Lluçars, i els cilíndrics de Fals, Viacamp, Giribeta, Montanyana...

A la part del Pallars Jussà hi trobem espais com Castissent, el cas-

tell d'Alsamora, el Mas de Faro i les Capelles o Montservós, la col·legiata de Santa Maria de Mur amb el seu claustre i el castell de Mur, el castell-palau de Llordà, residència d'Arnau Mir de Tost, senyor de tot el Montsec, a Isona i Conca Dellà, el congost de Terradets, límit del Pallars Jussà amb la Noguera.

Pobles i llocs de la Noguera, desapareguts al costat de l'embassament de Santa Anna, com Tragó i Blancafort, altres encara amb gent i visitables com els Rubió, la Baronia de Sant Oïme, Camarasa, l'art d'Alòs de Balaguer, el castell de Montsonís...

El cel del Montsec és un dels menys contaminats lumínicament, ja ho va dir l'eminent Joan Oró, gran impulsor del Parc Astronòmic del Montsec, situat a Àger, on es pot gaudir de l'univers i del planetari i altres coses com parapent, la via romana i art, A la serra de Corona, a 1568 m, s'hi va instal·lar l'Observatori Astronòmic del Montsec, dins del municipi de Sant Esteve de la Sarga, del qual apareixen altres indrets al llibre com restes de monuments i jaciments.

Formatges fets al país, mel, la cabra catalana, aus i ocells, oliveres i roures, masos, monuments, barrancs i coves, esports entre natura, minerals, dòlmens i fòssils, llegendes i històries, festivals de música, toponímia, tot un entorn per descobrir des dels ulls i la sensibilitat de Cristina Papell i de David Chacobo, que reivindiquen un espai natural i molts llocs perduts, tant al llibre com a la col·laboració per a la revista *Descobrir el Montsec*, 325.

La Serra del Montsec d'Ares i de l'Estall entre el riu Noguera Ribagorçana es veu molt bé baixant per la N-230, direcció Lleida, i es pot sentir dir la Cara de Dona o La Bella Dorment. La gent del país com els de Fet a l'estret congost de Mont-rebei li diven el Portell o el Portell del Montsec.

El Montsec d'Ares amb la Cara de Dona, el riu Noguera Ribagorçana i el Montsec de l'Estall. Fotografia feta des de l'ermita del Congost (la nova).

CRISTINA PAPELL I DAVID CHACOBO

Temps d'escola·20

PRIMAVERA 2026

Eina didàctica per a l'aula aragonesa de parla catalana

Amb la col·laboració del Seminari autonòmic de professors i professores de llengua catalana a Aragó

Consulteu tots els números a: tempsdefranja.org/suplements/temps-descola/

Edita:
Iniciativa Cultural de la Franja
Coordinació:
Pepa Nogués Furió
Pietro Cucalón Miñana
Disseny/impressió:
Terès & Antolín
Dip. Legal: TE-189-2016
tempsdescola@gmail.com

Editorial

40 + 20 passes gegants per la llengua

Dediquem aquest número a una edició especial en què fem història i recopilació d'exemplars anteriors per tal de celebrar que hem complert quatre dècades de l'ensenyament del català a les escoles i hem arribat al número 20 d'aquesta revista-suplement.

Amb motiu d'aquesta **dobla commemoració**, el Seminari autonòmic de professores i professors de català d'Aragó ha engegat el projecte col·laboratiu intercentres «**40+20 passes gegants per la llengua**», que pretén posar en valor i dignificar **les nostres muntanyes** —punes, tossals, puigs, moles i turons—, erigides en **veritables emble-**

mes del territori, de la llengua i de la memòria col·lectiva. Són testimonis que modelen el paisatge físic i emocional, i que, per això mateix, han estat batejats amb noms propis que hem transmès generació rere generació.

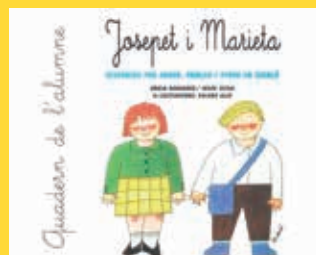
Tanmateix, **aquest patrimoni immaterial es troba avui en perill de desaparició**, especialment entre els joves. Per això, n'impulem aquest recull, que recorre el territori catalanoparlant d'Aragó —d'Aiguaviva a l'Aneto—, per a conservar aquests noms. Amb aquestes passes, celebrem el camí fet i reafirmem el compromís de preservar la llengua i la cultura.

40

anys de l'ensenyament del català a l'Aragó

El curs 1985-86 es van iniciar les classes de català a les escoles dels pobles catalanoparlants d'Aragó com a assignatura voluntària (1-3 hores setmanals). Hi participaren 2.500 alumnes, que avui són gairebé 5.000 repartits entre tots els nivells educatius, així com a la Universitat de Saragossa i l'Escola Oficial d'Idiomes.

Encara hi ha reptes, com un marc legal i polític més fort per frenar la diglòssia i la davallada d'ús entre els joves i estendre's a les poques poblacions on encara no s'ha implantat l'assignatura.

Tot i això, s'han aconseguit avenços importants: una llei de llengües, un currículum que reconeix el català com a llengua pròpia d'Aragó, programes bilingües, certificats i eines de divulgació com el web de llengües d'Aragó.

+

20

números de la revista-suplement *Temps d'escola*

La tardor del 2016 es publicava el primer número de la revista *Temps d'Escola* promoguda pel Seminari autonòmic de professors i professors de català d'Aragó, amb la col·laboració de la Direcció General de Política Lingüística del Govern d'Aragó, i editada per Iniciativa Cultural de la Franja com a suplement de *Temps de Franja*.

Fou la primera revista escolar intercentres en català a Aragó i es planteja com una eina il·lusionant de difusió i posada en valor de la tasca educativa en català. Com es destacava a l'editorial del primer número, el més important és que la redacció és a cura de l'alumnat i docents dels centres.

Una mica d'història...

1984. Se signà la **Declaració de Mequinensa** per disset alcaldes de municipis catalanoparlants d'Aragó reunits al castell de Mequinensa amb l'aleshores conseller de cultura de la Diputació General d'Aragó, José Bada. Fou una fita històrica per la normalització de la llengua que, entre d'altres, va promoure que al curs següent s'introduïx el català a l'escola.

2017. El Seminari autonòmic de professors/es de llengua catalana fou elegit per unanimitat **Premi Desideri Lombarte** per "la seua inestimable contribució a la normalització de la llengua catalana a Aragó i la seua influència en l'elaboració de la normativa aragonesa en matèria lingüística". En l'actualitat el Seminari ha arribat a la XXXVI edició.

2022. Amb l'objectiu de teixir lligams, s'organitzà la **I Jornada d'Agermanament del Professorat de Llengües Pròpies d'Aragó: Aragonès i Català**, que va tenir lloc a Montsó. El curs següent s'hi va organitzar la segona a Vall-de-roures.

2024. En la celebració del **40è Aniversari de la Declaració de Mequinensa**, el català a l'escola va ser un dels protagonistes.

Celebrem el Dia de la Llengua

Entre el 2016 i el 2023, la Direcció General de Política Lingüística del Govern d'Aragó va celebrar de manera institucional el Dia de la Llengua Materna (declarada per la UNESCO el 21 de febrer) i va convidar a totes les entitats a sumar-s'hi. Des d'aleshores, a les escoles s'ha convertit en una cita imprescindible del calendari escolar. Tot seguit, mostrem algunes de les activitats organitzades aquest curs:

A l'IES Bajo Cinca de Fraga van amenitzar la jornada amb Timbres amb ritme amb cançons en català i, entre d'altres, van fer un mural amb lèxic de les variants locals.

A l'IES Ramon J. Sender de Fraga van organitzar una jornada completa amb un concert, la lectura d'un manifest i moltes activitats.

A l'EOI Alcañiz van fer l'activitat T'estimo, t'estime, t'estim, dintre del Club de Lectura.

Nyam-nyam! L'alumnat de 1r i 2n d'ESO de català de l'IES Matarraña (Vall-de-roures) van cuinar amb l'alumnat d'Hostaleria postres típiques.

El CRA Alifara i el CRA Tastavins (al Matarranya) van fer activitats del programa Biblioteques Humanes, impulsat per la Comarca del Matarraña/Matarranya, amb la visita de gent gran als centres i la demostració d'oficis tradicionals.

Al CEIP San Miguel de Fraga, l'alumnat de 6é va confeccionar un mapamundi en català amb totes les llengües maternes de l'alumnat del centre.

El 2020 s'hi va presentar l'espot publicitari i el documental *Les llengües pròpies d'Aragó en l'educació* en què va participar el CEIP San Juan Bautista (Saidí). <https://youtu.be/RCzLYsSzvsY?si=cKEUODsjdVkcShIW>

També altres centres de fora del domini catalanoparlant s'han animat a celebrar el Dia de la Llengua i hi han inclòs el català, com l'IES Pedro Laín d'Hijar.

Altres celebracions

A més del Dia de la Llengua, des de l'àrea de català dels centres s'han organitzat o col·laborat en les activitats de les nombroses celebracions d'efemèrides que tenen lloc als centres: des de les referents a les tradicions locals fins a les relacionades amb els valors. A la revista *TdE* també n'hem fet ressò com podeu veure en els següents exemples.

El Dia Europeu de les Llengües, 25 de setembre

A la tardor 2022 vam recollir la Castaween amb les activitats de la Castanya i el Halloween, com aquí al CRA Matarranya (*TdE* 13).

El Tronc de Nadal ha "cagat" moltes llepolies als centres, com a l'EOI Ignacio Luzán de Montsó el 2021 (*TdE* 12) o a l'aula de la Portellada del CRA Alifara el 2022 (*TdE* 14).

Per tal de celebrar el Dia de la Dona (8 de març), l'alumnat de l'EOI Alcañiz va gaudir d'una visita guiada a l'exposició Veus en el Cerç: Escriutores en aragonès i català d'Aragó. (2023, *TdE* 14)

L'IES Joaquín Torres de Mequinensa va elaborar una aplicació interactiva amb lectures de poesies en català d'autors aragonesos per celebrar el Dia de la Poesia (21 de febrer de 2023, *TdE* 14)

El 2020, com que estàvem confinats, l'IES Baix Matarranya de Maella va celebrar el Dia del Llibre (23 d'abril, Sant Jordi) amb un vídeo amb imatges antigues i poesies de Desideri Lombarte (*TdE* 9). Per la seua part, el CEIP Miguel Servet de Fraga va compartir el seu *Break Out Sant Jordi* digital (2022, *TdE* 13).

Programes i projectes

Programa Jesús Moncada

Cada any, quan ha estat actiu aquest programa del Govern d'Aragó, s'hi han realitzat fins a 60 activitats d'animació en català que han estat tot un revulsiu i referent per a la posada en valor de la llengua als centres. Com a mostra: el taller de plantes medicinals al CEIP Virgen del Portal de Maella (TdE 16), l'actuació de la Chaminera al CRA Algars (TdE 17) o els contacontes al CRA Ribera de Cinca i al CRA la Llitera (TdE 15).

Programes institucionals

PROJECTE EUROPEU ETWINNING: PARAULES PRECIOSSES. Durant el 2020, deu centres van treballar sobre la seua paraula identificativa. Per exemple, la del CEIP Vicente Ferrer Ramos (Vall-de-roures) fou RIURE i la del CRA Olea BRUNETÀ (TdE 11).

Programa ARCE. Mitjançant este programa del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, durant el 2016 diversos instituts de diferents llocs del domini lingüístic van crear la ruta literària dels dos escriptors més destacats de la literatura catalana d'Aragó.

També al programa **Poesía para Llevar** del Govern d'Aragó han participat molts centres amb poesies en català.

Projectes col·laboratius intercentres

els centres s'han coordinat per organitzar activitats conjuntes i així posar en contacte tot l'alumnat. Per exemple, els vídeos de felicitació de Nadal (TdE 14) o el projecte "Un nom, un poble, un món" (TdE 10)

Activitats dels centres

alguns centres organitzen activitats pròpies en català en què participa tota l'escola. Algunes de destacades són: Contapatis, del CEIP San José de Calasanz (TdE 15); L'hort, amb la Colla Verda, del CEIP María Moliner (TdE 16), ambdós a Fraga; o el programa de ràdio INFO Insti, a l'IES Matarranya (2020, TdE 9).

Intercanvis escolars

des de l'àrea de català s'han organitzat moltes sortides escolars entre les quals volem destacar les organitzades de manera conjunta. Aquí us fem memòria de la trobada entre l'IES Ramon J. Sender (Fraga) i l'IES Matarranya el 2017 (TdE 2), del programa d'intercanvi amb centres de les Illes Balears (A la imatge el de l'IES Bajo Cinca de Fraga i l'IES Sa Pobla de Sa Pobla a Mallorca el 2022 (TdE 15), i de la participació de diversos centres com a públic al programa de TV Aragón en aragonès i català A escampar la boira el 2022 (TdE 13).

Concursos

Podem estar ben orgullosos del paper del nostre alumnat de català en els concursos. Per exemple: el Concurs de Lectura en Públic

del Govern d'Aragó (*TdE 7*), la participació del **CRA Dos Aguas** al concurs Tísner (*TdF 19*) o el concurs de Literatura Amic-Ficcions (*TdE 17*).

Revistes

Alguns centres han arribat a editar revistes pròpies en català, com aquesta de l'**IES la Llitera** (*TdE 17*)

Formació

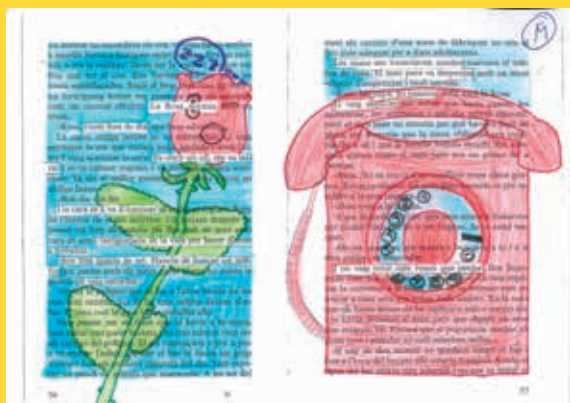
A més, també hem exposat les nostres activitats a diversos foros de formació; no solament al Seminari de Català, sinó també en altres territoris com al Simposi de Llengua Catalana que va tenir lloc a Palma el 2018 (*TdE 4*).

Literatures

Des de novel·la, passant per la poesia, les contalles o els articles d'opinió, fins als cal·ligrames o els mems, tot tipus de textos de creació han passat per la contraportada de la

revista. Com a mostra, un cal·ligrama de Nadal de l'**IES Bajo Cinca de Fraga** (2020, *TdE 10*) o una obra de poesia oculta de l'**IES Joaquín Torres de Mequinensa**.

Miniprojectes

La variació lèxica o morfològica és un dels tresors de la nostra llengua. Per això, a cada revista hem comptat amb el miniprojecte Com es diu a cada lloc. Si escanegeu el QR en trobareu la compilació:

Centres aragonesos on s'ensenya català

Ribagorça Oriental

CPI de Benavarri, CEIP d'Areny i CEIP de Montanui

CRA La Llitera

Albelda, Alcampell, Castellonroi, Estopanya

CRA Altorricón (La Llitera)

El Torricó, Algaió, Vensilló

TAMARIT DE LLITERA (La Llitera)

CEIP San Miguel • IES La Llitera

SAIDÍ (Baix Cinca)

CEIP S. Juan Bautista • Aula de primer cicle d'ESO

CRA Ribera del Cinca

Torrent de Cinca, Vilella de Cinca, Miralsot, Llitera

FRAGA (Baix Cinca)

CEIP María Moliner • CEIP Miguel Servet • CEIP San José de Calasanz • Colegio Santa Ana (concertat) • IES Bajo Cinca • IES Ramón J. Sender

MEQUINENSA (Baix Cinca)

CEIP Mª Quintana • IES Joaquín Torres

FAIÓ (Baix Aragó-Casp)

CEIP Ntr.^a Sr.ª Del Pilar

CRA Dos Aguas (Baix Aragó-Casp)

Favara, Nonasp

MAELLA (Baix Aragó-Casp)

CEIP Virgen del Portal
IES Baix Matarranya

CRA Matarranya (Matarranya)

Calaceit, Massalió, la Vall del Tormo

CRA Algars (Matarranya)

Queretes, Lledó d'Algars, Arenys de Lledó, Beseit

CRA Alifara (Matarranya)

La Freixneda, la Portellada, Ràfels, Valljunquera

VALL DE ROURES (Matarranya)

CEIP V. Ferrer Ramos • IES Matarraña

CRA Tastavins (Matarranya)

Pena-roja, Mont-roig, Fondespatla, la Sorollera

CRA Olea (Bajo Aragón/Maestrazgo)

Aiguaviva de Bergantes, la Ginebrosa, Bordón

EOI Ignacio Luzán

(Montsó, Cinca Medio)

EOI Fernando Lázaro Carreter

(Saragossa)

EOI Alcañiz (Alcanys, Bajo Aragón)

Universidad de Zaragoza

Departamento de Lingüística y Literaturas Hispánicas.
Facultad de Filosofía y Letras

L'AAL honora Ànchel Conte al Paranimf de la Universitat de Saragossa

// REDACCIÓ

Homenatge a Ànchel Conte
AAL

L'Academia Aragonesa de la Lengua va organitzar el 18 de febrer la I edició de «Voces d'Aragón - Veus d'Aragó», dedicada al poeta, escriptor i acadèmic Ànchel Conte, sota el lema «La voz que no s'amortará», dins el marc dels actes de celebració del Dia Internacional de la Llengua Materna. L'acte va tenir lloc a l'Aula Magna del Paranimf de la Universitat de Saragossa.

La jornada es va obrir amb un acte inaugural en el qual van intervenir el vicerector de Cultura de la Universitat de Saragossa, Eliseo Serrano, el president de l'Academia Aragonesa de la Lengua, Javier Giralte, el director de l'Institut de l'Aragonès, Juan Pablo Martínez, i Ignacio Barroso, espòs d'Ànchel Conte. Tot seguit, hi va haver un bloc de ponències sobre el llegat i l'obra de l'autor, amb la participació de Juan José Generelo (director de l'Arxiu Històric d'Osca), Chussep-Raúl Usón (editor i escriptor) i Antonio Pérez Lasheras (professor de la Universitat de Saragossa).

A continuació, es va desenvolupar una taula rodona sobre l'escriptura en llengües minoritzades, moderada per l'acadèmica Marta Marín Bráviz, amb la participació de Lucía López Marco, Inaci Galán y González i Merche Llop Alfonso, escriptors en llengua aragonesa, asturiana i catalana, respectivament. La jornada va concloure amb una sessió musical a càrrec del compositor i professor de la Universitat de Saragossa, Gabriel Sopena, que va servir com a brindis final en record d'Ànchel Conte.

L'AAL i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua reforcen els llaços de col·laboració en una visita institucional

L'Academia Aragonesa de la Lengua ha rebut recentment la visita institucional de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, una trobada que s'emmarca en l'acord de col·laboració vigent entre ambdues institucions per a la difusió i la promoció de l'ús de les llengües pròpies.

Reunió de l'AAL amb l'AVL
AAL

La reunió ha tingut lloc a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Saragossa. Per aquest motiu, els participants han estat rebuts pel degà del centre, José Antonio Beltrán Cebollada, a qui l'AAL ha volgut agrair la cessió d'un espai adequat per a la celebració de la trobada.

Per part de l'AAL hi han assistit el president, Javier Giralte, el secretari, Juan Pablo Martínez, i la tresorera, Maria Teresa Moret; per part de l'AVL, la presidenta, Verònica Cantó, i la secretària de la institució, Immaculada Cerdà.

Durant la trobada s'han comparat experiències de treball, projectes en curs i línies de cooperació interacadèmica en els àmbits de la recerca, la normalització lingüística i la difusió cultural.

Un dels punts més rellevants de la

reunió ha estat la concreció de la col·laboració de les dues institucions, amb la cessió a l'AAL per part de l'AVL del codi font de les seues eines lexicogràfiques, amb la finalitat que l'Academia Aragonesa de la Lengua pugui desenvolupar instruments semblants dins dels seus projectes lexicogràfics i de recursos digitals.

Amb aquesta trobada, ambdues institucions reafirmen la voluntat de continuar aprofundint en la col·laboració, d'intercanviar coneixement i d'impulsar iniciatives conjuntes que contribueixin al prestigi, la projecció i l'ús social de les llengües pròpies.

L'Academia Aragonesa de la Lengua i la Justícia d'Aragó mantenen una reunió per refermar el conveni signat el 2023

El president de l'Academia Aragonesa de la Lengua, Javier Giralte, i la Justícia d'Aragó, Concepción Gimeno Gracia, es van reunir el passat 25 de febrer al Palacio de Armijo, seu d'aquesta darrera institució.

El motiu de la trobada fou presentar l'Academia a la nova titular del justiciat i refermar el conveni signat en 2023 per tal de fomentar la protecció i la promoció de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies de la comunitat autònoma. També es va acordar que l'Academia seguirà assessorant la Justícia sobre temes relacionats amb la particular realitat lingüística d'Aragó.

Trobada amb la Justícia d'Aragó. AAL

Més de 40 anys d'ensenyament del català a l'Aragó

// REDACCIÓ

Després de la Declaració de Mequinensa de l'1 de febrer del 1984, eixe mateix setembre, van iniciar-se les classes de català en les aules de la Franja que ho van demanar com una assignatura optativa per als alumnes dels centres de Primària i Secundària. D'això ja fa més de quaranta anys.

En la Declaració de Mequinensa, signada pel Conseller de Cultura del Govern d'Aragó José Ramon Bada, originari de Favara, i representants de 17 ajuntaments franjolins, es proposava, entre altres iniciatives per dignificar i promocionar la nostra llengua «...que el català pugui ser ensenyat com assignatura optativa, i per ara en fase experimental, a les escoles i centres d'ensenyament dels municipis de la Franja oriental d'Aragó que ho demanin».

Aquell mateix curs 1984-85 «en fase experimental» van ser nomenats 6 professors de català, va arribar l'assignatura a 12 centres, a 791 alumnes que van optar per estudiar la seua llengua i a un total de 10 municipis de la Franja. Areny de Noguera, Montanui i Pont de Montanyana a la Ribagorça, el Campell i Tamarit a la Llitera, Fraga —tres centres— i Mequinensa al Baix Cinca i Favara i Nonasp al Baix Aragó-Casp. Entre estos 12 centres dos n'eren de Secundària a Fraga i Tamarit de Llitera. Deu cursos més tard, el 1994-95, els centres ja comptaven amb 24 professors de català, que ensenyaven a 3.050 alumnes, de 34 centres i de 29 municipis. L'assignatura de català arribà també a la comarca del Matarranya —Calaceit primer i després Arenys de Lledó, Massalió i Queretes. Des del curs 2003-2004 totes les viles de la comarca compten amb professorat de català en els seus centres d'ensenyament. A la del Baix Aragó l'assignatura de català s'oferirà a

Foto de la confecció de la Declaració de Mequinensa

ARXIU

l'alumnat el curs 2004-2005 al CRA de Castellot d'on formen part les escoles d' Aiguaviva de Bergantes, la Canyada de Beric i la Ginebrosa. I també el municipi de Bordón, a la veïna comarca del Maestrat.

En l'article d'Artur Quintana «L'ensenyament de l'aragonès i del català», publicat a la revista *Compromiso y Cultura* el març del 2023, l'autor escriu que durant el curs 2021-2022 el català s'estudiava a 37 centres aragonesos per un total de 4.150 alumnes. Però Quintana es lamentava que algunes poblacions de la Ribagorça de parla catalana els centres d'ensenyament no ofereixen l'assignatura de català si no l'aragonès —les Paüls, la Pobla de Roda, Lasquarri, Llaguarres, Jusseu i Torres del Bisbe. A la Llitera,

Alumne de català en la trobada de Clarió a Mont-roig el 2013

C.T.

a Sanui, passa el mateix, aragonès i no català, com hauria de ser, i a Sant Esteve de Llitera i Peralta de la Sal, viles catalanoparlants, sense l'opció d'aprendre l'alumnat la llengua pròpia. Al Baix Aragó ni a la Codonyera, ni a la Torre de Vilella, ni a Bellmunt del Mesquí els centres tampoc ofereixen la possibilitat

d'estudiar el seu català. Com és ben evident encara tenim molt per recórrer en l'ensenyament de la llengua pròpia del territori en els centres educatius aragonesos. Cal continuar endavant, malgrat els reiterats entrebancs, per dignificar-la i promocionar-la.

Esta última legislatura s'ha suspès el Programa Jesús Moncada, iniciat el curs 2001-2002, que portava als centres activitats i tallers d'animació cultural en català i també la celebració del Dia de la Llengua Materna amb iniciatives engrescadores i molt participatives. Essencials sobretot en les escoles rurals de les nostres viles. Els centres franjolins participen en la revista *Temps de Franja* amb el suplement *Temps d'escola*, on es recullen les notícies i l'activitat de l'alumnat de l'assignatura del català i que va iniciar-se el curs 2017.

A més de les escoles i dels centres de Secundària, a la Universitat de Saragossa també hi tenim una bona oferta, des del curs 1985-86, i un excel·lent professorat per estudiar llengua catalana. La Declaració de Mequinensa, fa més de quaranta anys, ja ho proposava «Que la universitat de Saragossa, dins dels seus plans d'estudis i d'investigació es faci càrrec de les necessitats culturals i lingüístiques d'Aragó». I ja està consolidada, amb molt bona acceptació d'alumnat, l'assignatura de català a les Escoles Oficials d'Idiomes d'Alcanýs, Fraga, Montsó i Saragossa.

Quan los noms expliquen un territori

// M. D. GIMENO

Lo volum *Toponímia i antroponímia en terres de cruïlla* mos convida a llegir el territori tortosí i frontiera a través dels seus noms, amb mirades diverses i rigoroses.

Les terres de l'Ebre i de la Franja constitueixen un espai de cruïlla lingüística, cultural i històrica de primer ordre. Lo llibre *Toponímia i antroponímia en terres de cruïlla. Qüestions d'onomàstica en el subdialecte tortosí* recull vuit treballs derivats de les intervencions presentades a la Jornada Onomàstica celebrada a Tortosa els 20 i 21 de novembre de 2021, i oferís una visió plural i complementària sobre l'estudi dels noms propis en este àmbit geogràfic.

La publicació forma part de la col·lecció L'Estralla (núm. 17) de la Societat d'Onomàstica, i va precedida d'un pròleg de Pere Navarro, president de l'entitat i professor de Dialectologia de la URV, en què assenyalava que l'onomàstica no ha estat central en l'estudi del català de les comarques centrals, alhora que recorda les monografies existents

sobre esta disciplina a la zona, tres de les quals del Matarranya.

Los articles combinen enfocaments diversos, sempre associats a territoris concrets. Sílvia Veà analitza la relació entre onomàstica i cultura fluvial a la Ribera d'Ebre; María Dolores Gimeno estudia el passat projecte de toponímia del Govern d'Aragó a la Franja matarranyenca amb participació d'entitats locals, i en especial lo mapa de Maella; i Xavier Ribas i Àlex Farnós presenten la base de dades toponímiques del delta de l'Ebre recollida pel Museu de les Terres de l'Ebre. Des d'una perspectiva més estrictament lingüística, Jesús Bernat examina l'ús de l'augmentatiu *-às* en los topònims entre el Millars i l'Ebre; Ferran Guardiola analitza la presència de les salicàcies en la toponímia dels Ports; i Antoni Cardona reflexiona sobre la localització i l'etimologia d'alguns topònims antics del Port avui desapareguts. Combinant

Coberta del llibre

persones i llocs, Àngela Buj i Jesús Bernat apropren l'onomàstica a la ciutadania des del projecte participatiu de nomenclatura urbana «Lingüistes al carrer», mentres que Albert Aragonés firma l'únic estudi antroponímic del volum, sobre els noms d'espantacriatures de les Terres de l'Ebre.

Lo llibre es va presentar el 10 d'abril al Centre Cívic de Ferreries, en un acte convertit en un sentit homenatge a Albert Aragonés, traspasat recentment, un dels editors del volum i figura clau en l'estudi del dialecte tortosí.

Publicacions com esta posen de manifest la necessitat de preservar, estudiar i divulgar els noms del territori: un patrimoni immaterial, cultural i lingüístic forjat al llarg dels segles. Sobretot avui, en un context d'abandonament del medi rural i de transformació de les feines tradicionals, quan abandonar la terra significa també perdre els noms que la identifiquen.

SE VA SOLSINT

Somnis que no ho són tant // Patrici Barquín

Ma jaia, de la mateixa manera que una gran quantitat de persones de la seua generació, va viure una vida dura. Ja sabeu, una infantesa mísera de treball, una joventut mísera de treball i una espurna d'il·lusió, que va durar més que una flor, trencada pel feixisme. Així, l'edat adulta va ser repressió, gana, alguna detenció i una mirada ofegada de por en una pàtina de malenconia per allò que va viure que va ser tant breu, però tant revelador sobre la possibilitat real de fer d'eixe món un món millor.

Vaig passar una bona part de la meua infància escoltant a ma jaia repetint, com una lletania, cada cop que havia de néixer un xiquet, allò de «quan sigue gran ja no haurà de fer la mili» I ho repetia tractant de convence's a si mateixa de que així siria, per més que un xiquet rere l'altre s'anava fent gran i la mili no desapareixia ni en fum de palla. Per més que una vegada i un altra, algú de la família, li recordava que portava dient allò des que va néixer un tiet fa no sé quina pila d'anys. Però ella, convençuda com estava que la humanitat estava condemnada a progressar, a avençar cap a una vida millor, continuava en la seua lletania.

Ma jaia, com totes les jaies del món, va acabar morint. Malauradament no va aconseguir veure la desaparició de la mili obligatòria (encara que vingués de la mà de José María

Aznar) i va patir i plorar cada vegada que els joves de la família havien de marxar a fer aquelles coses de complir amb la mare pàtria. La part bona, é que es va estalviar aquell conat de feminisme malentès, quan una colla (reduïda he de dir) de dones reclamaven el seu dret a fer el servei militar. Encara no sé si realment existien o era un invent de la premsa de l'època, perquè no acabo de veure que ficar-se del costat de l'opressor en comptes de fer costat als oprimits tingue res a veure en la igualtat ni en l'alliberament de la dona.

Actualment tornen a sonar tambors de guerra. Tornen a eixir polítics extrems i no tant extrems a reclamar un servei militar obligatori i no ha passat res. A bona part de països europeus estan tornant a imposar l'obligació de segrestar els joves per a sotmetre'ls a la instrucció militar. Estem vivint una època de rearmament en inversions milionàries en mig d'una crisi generalitzada (econòmica i humana) Sembla que, definitivament, els que governen ens han perdut lo respecte perquè sembla que, nosaltres, hem donat per mortes i enterrades totes les nostres jaies i som incapaços de somiar, com elles, en una vida que progressi cap a una millora, cap a una vida que valgue la pena ser viscuda; però, tot això, crec que encara ho hem d'acabar de solsir. Això sí, se'ns acaba el temps.

Presentació del llibre sobre Ramon Segura a De bat a bat

// CARLES SANCHO

Després haver-se presentat el llibre *Del poder al paredón. Ramón Segura, presidente de la Diputación de Teruel (1891-1936)* a Saragossa i a Terol, el passat 21 de març, ho feia al Matarranya, a l'espai cultural De bat a bat a Calaceit. El volum està escrit per Serafín Aldecoa i Lluís Rajadell. El primer de Monreal del Campo és un destacat historiador que s'ha especialitzat en la Segona República, el moviment obrer, la repressió franquista, el modernisme... Ha publicat una quinzena de llibres i col·laborat amb altres i ha escrit gran quantitat d'articles de divulgació històrica a la premsa aragonesa. Lluís Rajadell és, com Segura, nascut a la capital del Matarranya, treballa a la delegació de Heraldo de Aragón a Terol, ha publicat vuit llibres alguns històrics i altres de creació literària, tant en castellà com en català. Com Aldecoa també especialitzat en II República, guerra civil, postguerra... La presentació dels autors del volum va anar a càrrec del llibreter Antonio Ramírez que destacà les seues trajectòries en l'estudi de la història més recent del nostre territori.

Rajadell va explicar sobretot l'àmbit personal i local del perso-

natge i Aldecoa el marc històric i social en què li va tocar viure. El primer que els sorprengué en la investigació és que ningú sabia res de Segura, ni la gent de la seua vila. El iaio de Rajadell havia seguit regidor de l'ajuntament de Vall-de-roures durant l'època republicana d'Izquierda Republicana i segur que va coincidir amb el personatge com alcalde, també del mateix partit, doncs mai havia parlat a la família d'esta circumstància i més quan va arribar a ser president de la Diputació Provincial de Terol. La primera vegada que va escoltar el seu nom va ser cap al 1989 quan va ser redactor-cap de La Comarca i José Ignacio Micolau, bibliotecari d'Alcanyís, li va aconsellar d'estudiar-lo. Segura va ser un avançat

Ramírez,
Aldecoa i
Rajadell
c.s.

en el seu temps i va fer fins a tres estances a EE UU, amb el seu germà, per conèixer món i va obrir el primera sala de cinema al seu poble, una de les primeres de la província. La seua tràgica mort el 1936 és el fet més misteriós de la seua biografia, només se sap que va ser empresonat al Seminari de Terol a començament de la guerra civil amb altres polítics companys. Se suposa que des d'allà va ser

traslladat a Saragossa on seria afusellat. Son fill que vivia a EE UU va fer diversos viatges a Espanya per saber on estava enterrat el seu pare però morí sense poder esbrinar el lloc. Després d'editar el llibre hi ha hagut algun testimoni que podria aclarir esta última pàgina lamentable de la seua biografia. Al final del llibre els autors han aconseguit recopilat un interessant recull fotogràfic cedit per diferents familiars.

Acabada la presentació hi ha haver moltes intervencions dels assistents sobre esta etapa fosca de la nostra història i de les ferides que s'obren encara avui quan s'investiga els fets recents a les nostres viles. La biografia de Ramón Segura n'és una bona mostra, totalment oblidat el personatge pels seus propis veïns.

La veu del món rural a les ones // Vicent Pallarés Pascual

Que el tema rural a la ràdio no abunda, és cert. Les graelles estan plenes de tertúlies polítiques, magazins urbans i programes d'entreteniment pensats, majoritàriament, des d'una mirada metropolitana. El món rural, quan hi apareix, sovint ho fa de manera anecdòtica, lligat a emergències, a tòpics o a una certa nostàlgia folklòrica. Tot i això, cal reconèixer que hi ha molt bons programes que tracten el tema a la ràdio, alguns amb una qualitat i un rigor que mereixerien molta més visibilitat.

Aquests espais demostren que el món rural no és un residu del passat, sinó un present viu i complex: agricultura i ramaderia, però també innovació, sostenibilitat, cultura, llengua i co-

hesió social. Són programes que donen veu a pagesos, tècnics o a joves que decideixen quedar-se o tornar al poble, i que expliquen problemàtiques reals sense paternalisme ni idealització.

La ràdio, per la seva proximitat i capacitat de generar comunitat, seria el mitjà ideal per reforçar aquesta presència. No es tracta només de parlar «del camp», sinó d'entendre que el món rural forma part del país tant com les ciutats. Apostar per més programes d'aquesta temàtica no és una qüestió de quota, sinó de justícia informativa. Si volem un relat equilibrat del territori, cal escoltar totes les veus. I la ràdio, si vol ser realment pública i plural, hauria d'amplificar-les molt més.

Allí on sempre s'ha resat, allí on sempre ens hem unit

// LUISMI AGUD SORLI

La historiografia més recent ha anat demostrant que els llocs de culte, com temples o ermites, canvien ben poc —o gens— al llarg del temps. És una línia d'estudi que encara s'està treballant, però que ajuda a entendre millor la relació fonda entre les cultures i els seus espais sagrats.

Als anys vuitanta i noranta, un equip d'arqueòlegs de la Universitat de Saragossa va intervenir a la Seu de la plaça del Pilar. Van excavar bona part del temple per mirar d'endevinar què hi havia hagut allí en èpoques més antigues. Lo que van trobar va ser ben revelador: al mateix lloc on avui s'alça la Seu hi havia, en temps islàmics, una mesquita. Abans d'això, allí mateix s'hi trobava una església visigòtica. I si anem encara més enrere, van aparèixer restes d'un temple romà. Inclús, per davall de tot, es van trobar indicis d'un antic fossal íber.

La conclusió que se'n pot traurer és ben clara: al llarg dels segles, moltes cultures diferents han passat per Saragossa. Però, tot i això, la gent sempre ha mantingut aquell mateix lloc com a espai de culte i d'identitat. Cada vegada que canviava la religió, lo que es feia no era alçar un temple nou en un altre lloc, sinó adaptar lo que ja hi havia.

Això mateix també passa a la Franja, i un dels casos més comentats el recull la revista *La Aventura de la Historia* per al cas del Mataranya. Segons aquesta interpretació, los íbers i els celtas creien que existien les anomenades *líneas ley*:

Mapa de les 'líneas ley' a la comarca política del Mataranya, segons Jesús Ávila Granados

DINA SÁNCHEZ / LA AVENTURA DE LA HISTORIA

una mena de línies invisibles que unien valls, tossals i rius. Estes línies, segons la seua manera d'entendre el món, eren com canals d'energia relacionats amb les divinitats. No deixa de ser curiós que moltes ermites actuals pareguen situades seguint estes alineacions imaginàries, com si formessin un traçat que acaba confluint en un punt concret: l'ermita de Santa Bàrbara, a la Freixneda. És casualitat, o potser una herència molt antiga que encara arrosseguem sense adonar-mos-en?

La gent de la Franja sempre ha tingut devoció per certs llocs del paisatge, sobretot tossals, serres o punts elevats. No és estrany: són llocs que dominen lo territo-

ri, que es veuen de lluny i que acaben tenint un valor especial. Amb lo temps, en molts d'estos llocs s'hi van construir temples o ermites ibèrics, i la gent hi pujava no només a resar, sinó també a trobar-se, a fer festa i a reforçar els lligams entre veïns.

Los romans, que no eren gens ximplers, ja van veure que la romanització no podia anar només a base d'imposar. En molts casos van optar per aprofitar estos llocs que ja tenien un significat per a la gent. Perquè està clar que els habitants d'estes terres difícilment haurien acceptat una religió

nova si això volia dir perdre del tot la seua manera d'entendre el món. I això mateix, d'una manera o altra, també va passar després amb visigots, andalusins i, més endavant, amb los cristians.

Així doncs, podem dir que ni les conquestes ni els canvis culturals han aconseguit esborrar del tot lo llegat dels qui hi van viure abans. Los llocs on avui fem romeries, festes i trobades no són casuals: fa milers d'anys que fan de punt de reunió i que ajuden a mantindre viu lo sentiment de comunitat.

I potser, sense saber-ho, cada vegada que pugem a una ermita o mos ajuntem en un d'estos llocs, estem fent exactament lo mateix que ja feien los nostres avantpassats.

L'ESMOLET

Vida al poble // Carles Terès

Una col·laboradora d'esta revista m'ha dit que, des que ens estem tot l'any al poble, no se'ns veu el pèl. Potser és perquè vivim a una punta de la comarca, i tenim més a prop Morella que Vall-de-roures. Però no és ben bé això. Al poble sempre hi ha coses a fer, més enllà de la feina professional. El poble, un poble menut com el nostre, t'absorbeix, esdevens un òrgan més en l'entramat de cases, de persones, de camins. T'acostumes a anar més o menys sol, a veure els convilatans només quan els vols (o et volen) veure. Pel carrer no et trobes gairebé mai ningú, i quan te'n trobes, sempre la feu petar, ni que sigui

un instant. Això sí, hi ha les bèsties fent la seua a l'era del davant, que em fascinen. Una gata que juga, cruel, amb lo ratolí que ha caçat; una àguila calçada que apareix de sobte, fa unes voltes sobre el tossal de l'Olivera i desapareix quan agafo la càmera; les merles que, a mig matí, pasturen entre l'herba i s'envolen si em sorollo —ni que sigui una mica.

I el congelador ben proveït perquè, si manca res, cal agafar el cotxe. I que no falto llenya al llenyer. I, ai, que no queda sal!

Si fóssim d'una altra manera, potser viuríem a la ciutat on vaig néixer. Si fóssim d'una altra manera, seria ciència ficció.

Llengua i algoritme a la Franja

// FRANCESC MARCO-PALAU*

Quina influència tenen les xarxes socials en els usos lingüístics? Quin impacte té l'algoritme digital d'Instagram o TikTok en la percepció de llengua dels estudiants de la Franja d'avui? Són percepcions diferents d'aquelles que tenen els joves del Baix Segrià, per exemple? Quin paper tenen els creadors de contingut en la creació d'un imaginari personal i col·lectiu? Quines polítiques lingüístiques cal dur a terme des de l'administració en aquest àmbit? Com pot el teixit associatiu contribuir a enfortir la llengua a partir d'aquesta nova realitat dels nostres dies?

Aquestes són només algunes de les nombroses qüestions que el divendres 21 de novembre van tractar-se a l'acte «Les xarxes socials, una amenaça al futur de la nostra llengua?» que l'Institut d'Estudis del Baix Cinca (IEBC) que presideix l'historiador de l'art Pep Labat va organitzar al cor de Fraga a partir de les recerques de la Universitat de Lleida. Eren les 18 h de la tarda i la renovada sala d'actes del Palau Montcada —l'icònic casalot del segle XVII— ens recordava que si tenim futur, és perquè tenim història, parafrasejant aquell Congrés de Cultura Catalana d'ara fa mig segle.

Amb l'anàlisi de l'investigador de la Universitat de Lleida, Fernan-

do Senar -autor de la recerca marc de la qual es presentaven les conclusions-, i les valoracions dels catedràtics de Psicologia i Sociologia de la UdL, Àngel Huguet i Cecilio Lapresta, —i d'aquell qui escriu aquestes línies, com a secretari de Plataforma per la Llengua—, aviat les interessants xifres acadèmiques quantitatives, els sorprenents gràfics i els percentatges de la presentació passen a generar debats d'actualitat participativa, per tal de recordar als presents que el demà ja és avui, i que les tendències són mesurables (i modificables).

Així, amb alcaldes, exregidors municipals, docents de català i actius de la societat civil es plantegen quines poden ser les claus d'un canvi de tendència que permetin anar més enllà de la realitat que ens evidencien les dades i superar l'actual situació d'emergència lingüística, amb una forta repercussió en l'ús

Dos moments de la presentació
IEBC

social quotidià i el prestigi global de la llengua. Sorgeixen nombroses idees: des d'oferir eines als estudiants de català que tinguin interès en la creació de continguts d'actualitat per tal que puguin desenvolupar els seus projectes, fins a reconèixer i projectar els nous talents franjolins per situar-los en un *star system* autocentrat en llengua catalana, passant per la connexió dels referents digitals de la Franja amb aquells dels diferents territoris del domini lingüístic.

Amb tot aquest seguit de qüestions plantejades —i la possibilitat d'obrir noves vies d'actuació en l'àmbit educatiu, social i mediàtic—, l'anunci de noves recerques de la Universitat de Lleida al voltant de la matèria ofereix les bases per tal de transformar la situació actual i fer del català, també, la llengua de les pantalles.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Sabata // Ramon Sistac

Bé; no és un mot carregat d'èpica, i potser tampoc de lírica. No conec cap poema dedicat a la sabata, ni tinc notícia de cap confraria, club o partit de la sabata (per bé que sí que hi ha un *Frente Zapatista de Liberación Nacional*, però això són figures d'un altre paner). *Sabata* és un nom d'origen incert present en moltes llengües, algunes de ben allunyades com l'àrab, el farsi i algunes d'eslaves. El que passa és que no sempre és la forma preferent per a designar el calcer, com és el cas en català, occità, portuguès o espanyol (*sabata*, *sapato*, *zapato*...). Així, per exemple, el francès té *chaussure* però també *savate*, 'sabatot', igual que l'italià té *scarpa* i *ciabatta* (d'ací el pa de xapata, perquè té forma —i alguns cops la textura— de sabatot). La multiplicitat de formes o de sinònims parcials és fàcil de justificar, ja que el concepte general presenta multitud de configuracions, i cada una té un nom: sabata, bota, soc, sandàlia,

avarca, xancleta, esclop, xiruca, *katiushka*, xinella, escaupí, sabatilla, *silèncio*, *quet* (o vamba), borseguí, botí o botina, espardenyia, plantofa, tapí, babutxa, mocassí... No acabariem mai.

Adés he dit que la paraula sabata no té gaire èpica, però, pensant-ho bé, no és del tot cert. Hi va haver el famós llançament de sabata del periodista iraquí Muntazer al-Zaidi, contra el president dels EUA George W. Bush el 14 de desembre de 2008, durant una roda de premsa a Bagdad, com a protesta contra la segona guerra del Golf. Llançament emulat el 2013 pel diputat David Fernández contra Rodrigo Rato, al Parlament de Catalunya. Sí que són gestos carregats d'èpica, que han marcat un abans i un després de la sabata com a arma de destrucció massiva. Pacifista com soc i si de mi depengués, al Sr. Donald Trump no li llançaria pas una sabata, no: més aviat tota una calaixera (i, a poder ser, de cantell).

RAÓ #02 MIA

“Més hores
d’anglès per a
un futur sense
fronteres”

TENIM

8 MILIONS
DE RAONS
per disposar
d’un finançament
propi

I ARA

4.686
MILIONS
D’EUROS MÉS
per arribar
on volem arribar

gen.cat/noumodeldefinançament

Generalitat
de Catalunya

El Govern de
Tot ho III

S
SARRATE

“Així som
i així facem.”

Gelats
Pastisseria
Torrans
Xocolates
Pizzes
Plats preparats i molt més.

OBRADOR:

EL CAMPELL

Partida El Reguer, Pol. Ind. II · Parcel·la 112 - 22560 - Tel. 974 421 101

BOTIGUES:

TAMARIT DE LLITERA

Pg. del Hortaz, 22 - 22550 - Tel. 974 421 874

BINÈFAR

Av. del Pilar, 4 - 22500 - Tel. 974 120 112

  @sarrategourmet

www.chelatssarrate.com